

Dr hab. Marian Drozdowski
em. profesor Uniwersytetu Pomorskiego
w Słupsku

Słupsk, dnia 14 grudnia 2025 roku

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Wojciecha Lisa,
pod tytułem
„Środa. Dzieje wielkopolskiego miasta królewskiego i sejmikowego w
osiemnastym stuleciu”, Poznań 2025, wydruk komputerowy, ss. 369, 1 nlb.,
przygotowanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Michała Zwierzykowskiego,
w ramach Szkoły Doktorskiej Nauk Humanistycznych UAM.**

Mgr Wojciech Lis w swej rozprawie doktorskiej wziął na warsztat mało do tej pory prezentowany w historiografii wątek przeszłości wielkopolskiego miasta królewskiego Środy (obecnie Środa Wielkopolska), między innymi jako miejsca obrad sejmików województw poznańskiego i kaliskiego (a od 1768 roku również gnieźnieńskiego) w XVIII stuleciu. Z tego zadania wywiązał się bardzo dobrze i można żałować, że z równym zapałem nie zajął się już na tym etapie całością problemu, w szerszym ujęciu chronologicznym, a więc dziejami miasta od czasu ulokowania w nim głównego miejsca, w którym wyłaniano wielkopolską reprezentację sejmową, czyli od wieku XV. Sądząc z zestawu wykorzystanych źródeł i literatury Autor jest obecnie najlepiej przygotowanym do zgłębienia tego tematu historykiem, tym bardziej, że funkcjonowanie miejsc obrad sejmikowych nie należy do wyczerpująco omówionych w historiografii polskiej. Z tego względu wybór tematu rozprawy należy uznać za trafny i stwarzający pole do rzetelnych ustaleń w oparciu o szeroką bazę źródłową i zaledwie przyczynkowe wcześniejsze opracowania naukowe poprzedników.

Autor recenzowanej rozprawy w trakcie kilkuletnich badań (co trzeba podkreślić, w części realizowanych w okresie wielkich trudności związanych z

epidemią COVID) dotarł do kluczowych instytucji archiwalnych i bibliotecznych, posiadających wielkopolskie źródła: archiwa archidiecezjalne w Gnieźnie i Poznaniu (w szczególności z tego drugiego archiwum wykorzystał kilkanaście zespołów różnorodnych materiałów, między innymi kapitulnych oraz metrykalnych), Archiwum Diecezjalnego w Kielcach, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, a także AGAD oraz przede wszystkim Archiwum Państwowego w Poznaniu, gdzie przechowywany jest zasadniczy zrab spuścizny źródłowej dawnej Środy – została wykorzystana w komplecie, co doskonale dokumentują obszerne przypisy oraz obfite zestawienie bibliograficzne. Różnorodność wykorzystanych źródeł, szereg interesujących odkryć, pozwala sądzić, że dostępny obecnie materiał został wykorzystany w pełni i właściwie. Rzetelność ta dowodzi dodatkowo, że Autor podąża pod tym względem śladami swego Mistrza.

Zasadniczą treść swoich ustaleń Autor zawarł we wstępie, pięciu rozdziałach oraz zakończeniu, uzupełnionych przez obszerny aneks źródłowy oraz bibliografię, wykaz tabel i ilustracji, a także wymagane przepisami streszczenia w językach polskim i angielskim.

We wstępie scharakteryzowany został skąpy, jak dotąd, stan literatury dotyczącej dziejów Środy, w szczególności tych dotyczących czasów nowożytnych, omówione zostały również wykorzystane przy pisaniu rozprawy różnorodne źródła rękopiśmienne, drukowane oraz materiał kartograficzny.

Rozdział pierwszy, zatytułowany „Obraz miasta”, w trzech podrozdziałach (z których ostatni podzielono dodatkowo na dziesięć mniejszych części szczegółowych), drobiazgowo prezentuje ustalenia Autora dotyczące położenia miasta i pochodzenia jego nazwy, struktury miasta oraz jego przedmieść oraz właściwej przestrzeni miejskiej z jej elementami takimi jak Ratusz, zamek, kościoły i klasztor Dominikanów, szkoła czy mury miejskie.

Rozdział drugi zawiera obszerną prezentację ustroju miasta – w pięciu podrozdziałach (podrozdział trzeci dodatkowo podzielony został na dwa

podrozdziały), w których opisano status miasta, organy władz miejskich, sądownictwo, finanse oraz organizację cechową.

W rozdziale trzecim Autor zajął się najważniejszymi kwestiami dotyczącymi społeczności zamieszkującej Środę w badanej epoce. Znajdziemy tu analizę zagadnień demograficznych (liczba ludności oraz kierunki migracji), stratyfikacji społecznej, stosunków rodzinnych oraz próbkę dokonania ujęcia socjotopograficznego, w zakresie na jaki pozwolił odnaleziony materiał źródłowy.

Rozdział czwarty mieści w sobie syntetycznie opisane kwestie gospodarcze – w trzech podrozdziałach Autor poświęcił tu miejsce rolnictwu i hodowli zwierząt, rzemiosłu oraz sprawom handlu.

Ostatni, piąty, rozdział pomieścił różnorodne zagadnienia zatytułowane dość ogólnie „Kultura” (co budzi pewne zastrzeżenia). Mowa tu w trzech kolejnych odsłonach o życiu religijnym, kulturze intelektualnej i piśmienności oraz ważnemu z perspektywy tematu całej pracy problemowi wpływu sejmików na wizerunek miasta (dodatkowo trzeba wspomnieć, że kwestie te odnaleźć można w różnym stopniu również w innych częściach rozprawy).

Zakończenie (podsumowanie pracy) zawiera, naszym zdaniem, nieco zbyt skrótowe i lakoniczne zebranie jedynie garści najważniejszych ustaleń, co pozostawia pewien niedosyt w zestawieniu z obszernym, wykorzystanym przy pisaniu materiałem.

Dzieje osiemnastowiecznej Środy Autor prawidłowo podzielił na próbę odtworzenia wyglądu miasta i jego przedmieść, dużo uwagi poświęcając również niezbędnym z perspektywy pisania klasycznych monografii miejskich sprawom społecznym i gospodarczym. Najwięcej niedosytu pozostawia ostatnia część, poświęcona sejmikom. Zdaniem piszącego te słowa, z uwagi na tytuł całej rozprawy, podrozdział zatytułowany „Wpływ sejmików na wizerunek miasta” powinien zostać wyodrębniony w osobny, pełnoprawny rozdział i zostać znacząco poszerzony o lepsze i wnikliwsze wykorzystanie dostępnego drukiem

obszernego materiału sejmikowego – w dużej części wydanego już drukiem, dla lat 1696-1763. W obecnej postaci rozprawy Autora zaprezentował raczej skromną część tego, co można ustalić na podstawie dostępnego materiału oraz opracowań monograficznych autorstwa Promotora recenzowanej rozprawy, Michała Zwierzykowskiego (lata 1696-1732), ale również Tomasza Kościańskiego (lata 1733-1763) oraz Grzegorza Glabisza (lata 1764-1793), obejmujących łącznie cały omawiany w rozprawie okres od 1696 do 1793 roku.

Należy podkreślić szczegółowość dokumentacji naukowej poszczególnych omawianych w pracy kwestii, co powoduje, że w niektórych partiach obszerne przypisy wydają się dominować nad zasadniczą treścią. Sposób ich opracowania świadczy jednocześnie o rozległości wiedzy oraz obfitości kwerend źródłowych, a także pogłębionych analiz badanego materiału. Warsztat naukowy został opanowany przez Autora w sposób niezwykle zadowalający.

Tekst rozprawy napisany jest w bardzo dobrym stylu, a narracja przejrzysta i przekonująca pozwala śledzić różnorodne ustalenia. Rozprawę już w tej postaci można uznać za ważny wkład w stan badań nad dziejami Środy, ale również miast i mieszczaństwa w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej i Wielkopolski.

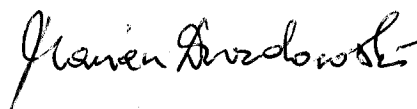
Osobne miejsce w niniejszej recenzji należy poświęcić obszernemu aneksowi źródłowemu, stanowiącemu bez mała 2/3 objętości całej rozprawy. Znajdziemy tu obszerne i szczegółowe zestawienia urzędników miejskich Środy oraz cechmistrzów z lat 1697-1793, a także wykaz prałatów i kanoników kolegiaty średzkiej w identycznych ramach czasowych i karty analityczne wybranych rodzin średzkich (co wydaje się bardzo interesującą propozycją badawczą). Cenne są również przygotowane przez Autora rozprawy edycje wybranych źródeł, pomieszczone w omawianym aneksie – to wyrok magistratu z 1697 roku dotyczący katastrofalnego dla miasta pożaru z tego roku, zbiór dziesięciu wybranych, niezwykle interesujących źródłowo testamentów

średzkich mieszczan z osiemnastego wieku, a także niepublikowana wcześniej lustracja starostwa średzkiego z 18 sierpnia 1765 roku, obszerna i cenna wizja miasta z 1756 roku, zawierająca wykaz czynszów opłacanych kolegiacie wraz z odzwierciedleniem struktury własnościowej. Całość wieńczy wykaz przyjęć do prawa miejskiego z lat 1729-1793. Co trzeba wyraźniej podkreślić, wiele z tych aneksów zawiera obszerne opracowania autorskie oraz bogaty aparat, ułatwiający korzystanie z aneksów. Analiza tej części pracy potwierdza doskonałe przygotowanie warsztatowe mgr. Wojciecha Lisa. Stanowi ogromną część wartości naukowej ocenianej rozprawy, która będzie solidnym wkładem do warsztatu przyszłych badaczy dziejów miasta oraz Wielkopolski.

Interesująco prezentuje się również dołączony do pracy materiał ilustracyjny, w tym cenna mapa Środy z 1783 roku, pochodząca ze zbiorów Muzeum Ziemi Średzkiej „Dwór w Koszutach”, w którym, *nota bene*, Doktorant obecnie pracuje. Wydaje się, że cennym uzupełnieniem byłaby, w przypadku wydania drukiem pracy, dodatkowa ilustracja w postaci sporządzonej specjalnie mapy z zaznaczeniem najważniejszych ustaleń Autora. Pozwoli lepiej podążać za poszczególnymi partiami tekstu, szczególnie dla tych czytelników, którzy nie znają miasta.

Podsumowując niniejsze ustalenia pragnę podkreślić, że Doktorant wykazał się już na tym etapie swojej kariery naukowej dojrzałością badawczą. Potwierdzają ją również dotychczasowe osiągnięcia publikacyjne, w postaci współautorskiej monografii jednej z wielkopolskich parafii oraz kilku artykułów i rozdziałów w monografiach naukowych. Wybór tematu rozprawy, realizacja zadania badawczego, które z powodzeniem spróbował rozwiązać, pozwoliły udowodnić, że Autor umiejętnie porusza się w obrębie warsztatu naukowego dyscypliny historia i posiada ogólną wiedzę w zakresie tej dyscypliny. Pozwala to żywić nadzieję, że w nieodległej przyszłości będziemy mogli cieszyć się kolejnymi, cennymi publikacjami.

W związku z powyższym, na podstawie art. 187 Ustawy „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” z 20 lipca 2018 roku, z późniejszymi zmianami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1571), **oceniam pracę doktorską mgr. Wojciecha Lisa jako spełniającą wszystkie wymogi stawiane tego typu pracom naukowym oraz wnoszę do Rady Dyscypliny Historia na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów postępowania doktorskiego oraz nadanie stopnia naukowego doktora.** Chciałbym również raz jeszcze wskazać, że po odpowiednim poszerzeniu i pewnych zmianach konstrukcyjnych, rozprawę należy koniecznie przygotować do druku.

Dr hab. Marian Drozdowski
em. profesor Uniwersytetu Pomorskiego
w Słupsku